

Ki?

Mi?

Gregor Samsa, ez a derék cseh ember és utazó, egy reggel arra ébred, hogy féreggé változott, azután szeretett rokonai között csendesen elrohad, majd összeseprik és kiboják földi maradványait.

A transzformáció egyszerűen azt fejezi ki, hogy Gregor Samsa — féreg. Ez a fogalom — a féreg fogalma — az az átfogó (nem) fogalom, amely kifejezi utazók egyetemes státusát, az a féregfajta pedig, amelyre változnia adatott, egyszerűen az ő minősége. Aki volt, és ami lett; a változás csupán annyi, hogy míg Gregor Samsának látszott, addig azt mondták: fiúnk Gregor, aki utazó, most pedig: a féreg, ami mászik.

Semmi kétség, ez a derék cseh ember és utazó féregként nem találja fel magát; azt hiszi, hogy embernek kellene lennie, és ezért képtelen féreg-önfenntartásának sugallatára hallgatni. Az átváltozás ténye kevésbé jelentős, mint gondolnánk, de saját minőségének félreértése már annál inkább. Ugyanis Gregor nem az a varja, hogy történt vele valami egészen furcsa dolog — ami megtörténik, az meg is tör-

Frantz Kafka születésének kilencvenedik évfordulójára.

ténhet — hanem rossz közérzete teszi elviselhetlenné új állapotát. A féreg nyilván nem rendelkezik közérzettel, a féreg csak éppen az, ami — Gregorban viszont új minőségével ellenkező tulajdonság van: rosszul érzi magát, és tudja, hogy rosszul érzi magát.

Akiként — nem érezte magát sehogyan; se jól, se rosszul, pontosabban csak biológiailag érezte magát, de társadalmiságát nem érezte, mert ehhez nem volt semmiféle szerve; nyilván benne élt a világban, anélkül, hogy a világ őbenne élt volna. Most féregként olyasmint tapasztalhat, amit emberként nem tapasztalhatott; azt, hogy közérzete van. Éspedig rossz közérzete.

Felvetődik a kérdés: vajon Gregor Samsa mikor autentikus lény; ha ember, vagy ha féreg? Láttuk, emberként biológiai egyed volt csupán, ám féregként, ha áttett módon is, de a társadalmiság visszhangzik benne: az akiből az amibe való átmenet tehát út volt számára az autentikus lét felé. Most valamiként valaki: rossz közérzetű lény, biológikusan némileg túlnövő egyed.

Gregor Samsa mint autentikusnak tűnő féreg azonban csupán negatív, csupán tartalmatlan társadalmisággal ren-

delkezően elsősorban mégis csak féreg, és csak azután autentikus lény. Lényege létéből következik ugyan, de mivel negatív ez a tartalom, lényege sohasem lesz létének reális tartalma. Ebben a feszültségben a féreg egyszerűen rosszul érzi magát, s ami tragikus: nem tudja miért.

Kettőssége, létének és tudatának ez az ellentmondása nyilván megoldódna, ha féreggé változhatna. Az autentikus féreg ugyanis nem rendelkezik közérzettel, léte és lényege közvetlenül egybeesik, tehát nincs benne semmiféle tragikus és feloldhatatlan feszültség. Minél féreg, annál pontosabban simul egybe saját léte követelményeivel: célja nem más, mint önmaga, tehát individualitása és individualizmusa egy és ugyanaz.

Gregor féreg-tudata megkülönbözteti őt az autentikus féregtől — azok szempontjából egyszerűen tökéletesen féreg. Rossz közérzete nem nevezhető emberinek, legalábbis autentikus emberinek nem, ugyanis hiányzik belőle helyzetének fogalmi elemzése, és az ebből származó megértés. Nem is beszélve a hatékony cselekvés lehetőségéről: végül is az emberi lét a tudat és a cselekvés egysége; nem lehet autentikus a pusztán megértő tudat, amely a fogalmi elemzést nem képes társadalmi értékű cselekvésbe átvinni, mint ahogy a cselekvés sem autentikus, ha a megértést megke- rülő formája a közvetlen ak-

A baj tehát az, hogy Gregor Samsa, a féreg, illuzórikus tudattal rendelkezik: azt hiszi, az átváltozás miatt szen-

ved, holott csak az átváltozás tökéletlensége miatt. Tévedésének okai világosak: úgy véli, hogy emberként valaki volt, tehát most féregként az elvesztett autenticitást siratja. Am emberként tisztán biológiai életet élt, evett, utazott, aludt és mindig így tovább: sem tudata, sem cselekvése nem emelkedhetett társadalmi szintre, ezért ebben az állapotában, a külső megjelenéstől tekintve, tökéletes féreg volt. Amit sirat — rossz közérzetének oka — ez a szinte tökéletes féregállapot.

Tévedése abból az illúzióból táplálkozik, hogy a megjelenés azonos a tartalommal. Nyilván csak a valódi féregállapot termelheti ki ilyen illúziókat, mert a szerves, a szerves és az élő természet formájában mindig tartalmi, és csupán a tudat segítségével önmaga egyediségét megkülönböztető lény képes a külsőleget tartalmazó név az autentikus létet a féreg-lét utáni vágygál azonosítani.

Végzetes illúzió: ami eddig Gregor-forma, diszkrét utazói küllem volt, azt Gregor-féreg azonosítja saját emberi mivoltával, s nem ismeri fel, hogy csak ebben az új állapotában jött létre személyiségében valamilyen egység a féreg-lét és a megjelenés formája között. Olyasmint óhajt, ami csak ismét elmélyítené a szakadékot tartalmi féregsége és megjelene között. Végzetesnek tekinthetjük illúzióját: bele kell pusztulnia.

Nem abba pusztul bele, hogy féreg, hanem abba, hogy nem valódi féreg. Valószínűleg ez az egyetlen emberi megnyilvánulása: felőrl, elpusztítja

egy ellentmondás, amelyet nem képes ugyan a maga valóságában értelmezni, de illuzórikus formájában is oda veti személyiségét, ahova léte tisztítja. Mégis emberi mozzanat ez: most lett valaki, amikor híven kifejezte létének és emberi lényegének feloldhatatlan ellentmondását.

Gregor Samsa, ez a derék cseh ember és utazó tehát abba a szerencsés — bár saját maga által szerencsétlenné minősített — helyzetbe kerül, hogy kifejezhet valamit: nagyon pontosan, szociológiailag megalapozottan kifejezheti önmaga objektív helyzetét. Illúziói mit sem változtatnak a tényeken, sőt, a tények feje tejeire álló rendjébe éppen az illúzió viszi be, paradoxális módon, azt a rendet, amely nélkül átváltozását szerencsétlenségnek kellene tekintenünk.

Szó sincs ilyesmiről: tudomásul vesszünk valamit, és ez a fontos. Persze, ettől még mi sem változik meg, Gregor pontosan leír pályáját futja be, de esetében legalább értelmezni tudjuk a lét és az illuzórikus lény viszonyának szociológiáját. Az effajta értelmezés pedig nyilván saját autentikus életünk feltétele: ne ejsünk tehát könnyeket, Samsa lehetőségein a könnyzacskók tartalma nem változthat: könnyörtelen átváltozása így is, úgy is, könnyel vagy anélkül is feltartóztatatlannul végbe megy.

Ha a tehetetlenséget egyesegek mégis elviselhetetlennek éreznék, kiút kínálkozik egy kellemes és korántsem valószínűtlen hipotézis segítségével: tételezzük fel, hogy féreg-Gregor, minden siránkozása

ellenére is jól érzi magát ebben az állapotban. Rossz közérzetével tulajdonképpen leplezi újfajta létének bizonyosságából származó elégedettségét. Ki ne látott volna már ilyen felemásakat?

Van egy másik hipotézis is, talán jobb és kézenfekvőbb, mint az előbbi pszichológiai magyarázat: Gregor Samsa átváltozása a sors büntetése, a vak és kegyetlen végzet bosszúja valamilyen személyes bűnért vagy csak úgy, általában... Véletlennek is mondhatjuk ez utóbbi esetben: Samsára sújtott, de mára is sújthatott volna. Ide kíváncsok persze az az öröm is, amit saját változatlan állapotunk láttán érzünk, kis magán-katartizis ez: megszabadultunk egy előre nem látható, kiszámíthatatlan veszély fenyegetésétől.

Végül egy harmadik hipotézissel minden bizonyonl feloldhatjuk homályos lelkiismeret-furdalásunkat és a tehetetlen sajnálat bűntudatát: mondjuk tehát, hogy Samsa, ez a különben feddhetetlennek látszó utazó csak azt kapta, amit megérdemelt. Ha átváltozása nem megy végbe spontán módon, akkor büntetésből át kellett volna változtatni. Gregor Samsa egy féreg.

Persze, megkérdendzhetnők Kafkát: mégis miért kellett féreggé változtatnia Gregor Samsát? De az írói trükkök száma végtelen, s még az analitikus Kafka sem tudta elkerülni a teremtés vonzását. Egyébként szociológus lett volna: pontos és szorgalmas szociológus.

BRETTER GYÖRGY

Költők és harcosok

Arkhilokhosz anyja rabszolga volt, maga fattyú. Szerelmét, Neobulét nem adta hozzá feleségül Lükambész, pedig „oien Lükambeo paída tén hüperterpén“, csak azt kívánta; hogy egész életében szidalmazza aztán. Pedig a szép Neobulé akkor már csak „peri szphürön pakheia miszté gúné“, Franyó Zoltán német fordításában: „Mit schwammigen Fesseln, eine widerliche Frau“. Beszélk — bár a filológusok nem adnak hitelt ennek a pletykának — hogy a hölgy a szünetlen poétai szidalmak következtében öngyilkos lett. Nem is lenne csoda, írja egy irodalomtörténész.

Valóban: nem volna csoda. Az ógörög líra (amennyire értjük) csupa vad testi kívánság, düh és babona. És kisszerű paraszti szigor. Íme, hogy kezdi az amorgoszi Szémoni-

* Frühgriechische Lyriker. II. Die Jambographen. Deutsch von Zoltán Franyó. Akademie-Verlag, Berlin 1972.

dész az asszonyok fajtáiról szóló költeményét (7): „Verschieden schuf am Anfang Gott die Sinnesart / Der Weiber: eine aus der Sau, dem Borsentier; / Bei ihr im Haus ist jedes Ding voll Schmutz und Kot...“ és így tovább. Örök, unalmas témák: kiesüfolják a gyávakat, a piperkőcöket, a kényeskedőket, letepernek de kigúnyolják a fehérnépet. Van valami nevetségesen kínos abban, ahogy a hajszálfinom szövegkritikai apparátus helyreállítja a durvaságot, az ósi, a hamisítatlan ógörög vers póri bárdolatlanságát.

A görög versre is igaz az, amit Hamvas Béla ír: „... A görög nyelv csak legnagyobb művészeiben vált klasszikussá — fehér márvány nyelvvé. A legrégebbi prózában elementárisabb volt, földhöz tapadóbb. Nem volt meg benne a határoltóság és zengés oly tökéletes egyensúlyban: archaikus volt, nehéz, ugyanakkor tünékenyebb, több volt benne a kép, de hamarabb foszlott el. Szó-

phoklész nyelve a fogalmi és képnely utólrhetetlen aránya. Utána a kép fokozatosan eltűnik és a nyelv fogalmivá lesz. Előtte az éles határok híján a nyelv mint élő kép oly gyorsan tűnt el, mint a pillanatot, amelyet jelentett és amelynél többet nem is akart mondani.“

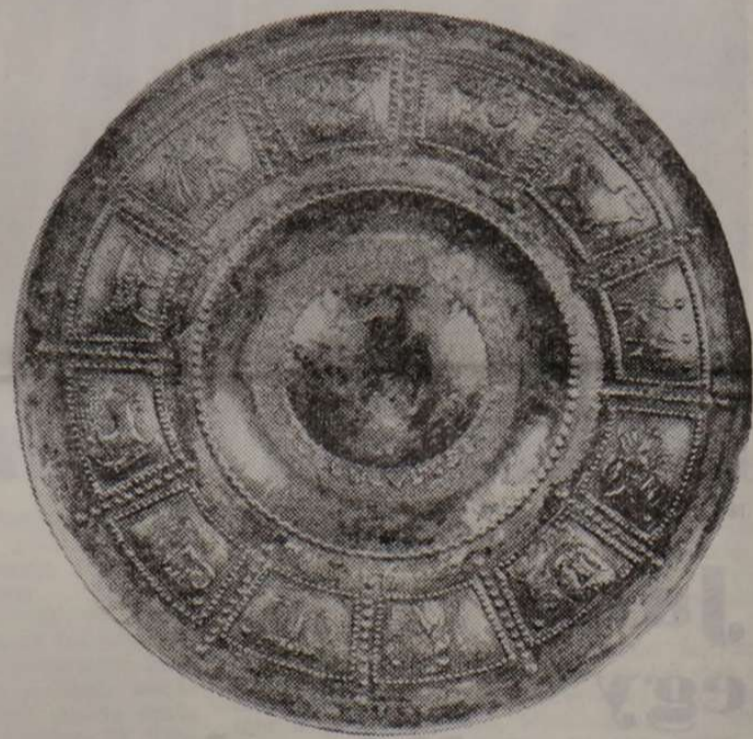
Ennek a lírának a katona és a kisbirtokos a hőse: de nevezhetjük akár martalócnak és rabszolgahajcsárnak is. Ez korlátozottságot jelent, de egyéni bátorságot is: Arkhilokhosz vagy Hippónax szabadszájúsága híres — meglehetősen sok bajuk is volt emiatt. Példás az, ahogyan Hippónax a zsarnok, a bűnös, az élvhajhász, a csirkefogó, a tolvaj Bupaloszt káromolja, ugyanakkor Hermészt pontosan megnevezett pénzösszegért, Zeust aranyért ostromolja, és költői örömet lel egy házaspár teológiai kérdéseket implikáló parázs veszekedésében.

Franyó Zoltán német fordítása a maga száraz egykedvűségében szinte tökéletesen köz-

li velünk a lényegét. Hermész! — kiált a költő — „Gib einen Mantel, gib ein Wams dem Hipponax, / Sandalen, ein Paar warme Schuhe und sechzig / Goldne Dukaten...“ (25) Itt a fordító bizonyos hiányai erősen változnak. Bűn volna „szebben“ fordítani. A szűk szókincs, a döcögő metrum, az alacsony szemhatár a görög auktore is.

Nem lehet túlbecsülni Franyó Zoltán vállalkozásának nagyságát. Görög antológiájának első részét már volt alkalmunk méltatni e hasábon, s nem szeretnénk ismétlésekbe bocsátkozni. Franyó Zoltán szorgalma, munkabírása, tudása kül- és belföldön egyaránt öregbíti kultúránk becsét és vonzerejét, s ennek csak örülni lehet. Mondani sem kell, mennyire szívesen látnók magyarul is hasonló gyűjteményét. Erejéből erre is bőven telnek. A görögség kultusza — tudatosan vagy tudatlanul — mindennapi feladatunk. Franyó Zoltán pedig, annyi más bokros teendője mellett, e régi jó oltárok előtt is gyűjtöget áldozati tüzeket.

TAMÁS GÁSPAR MIKLÓS

Mohr Lajos: Ötvöstál

Nicolae Bălcescu és Erdély

A Budapesten töltött négy hét alatt (június 7—július 8) Bălcescu nagy jelentőségű politikai és diplomáciai tevékenységet fejt ki az európai forradalmak érdekében. Újabb lépéseket tesz Bathányánál a román légio felállításának érdekében. Pop Sigismunddal együtt előkészíti és végrehajtja az *Amicul popularului* (A nép barátja) című újság *Demokrácia* cím alatti megjelenését, s azt a román-magyar testvériség szolgálatába állítja. Nincs meglepedve a magyar kormány engedményeivel; az a véleménye, hogy „csak annyit nyújt, amennyivel a románok eddig is rendelkeztek“. Megbeszéléseket folytat az angol származású Richard Guyon valamint a lengyel származású Dembinszky tábornokkal, továbbá Ludwik Bystronowski lengyel úgynökkel és Pr. Longwort angol újságíróval. Ezzel az élénk politikai és diplomáciai tevékenységével azt akarta elérni, hogy meggyőzzék Kossuthot, mekkora veszedelmet jelent húzódozása az erdélyi románok jogainak elismerését, Avram Iancuval és a románokkal való megbékélést illetően, s hogy mindez végzetes hatással lehet a forradalom ügyére. És bár Kossuth halogatja az újabb tárgyalást, Nicolae Bălcescu ragaszkodott ahhoz, „hogy határozottan és világosan kifejthesse véleményét“.

Abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a magyar kormány és Kossuth végül mégis megérti az idők szavát és leül a tárgyalóasztalhoz Iancuval, Bălcescu június végén, július elején hozzájárult a tárgyalások körülményeit előkészítéséhez és a Iancuval való találkozás megszervezéséhez. Valószínűleg nem tévedünk, ha úgy találjuk, hogy Bălcescu terve ez volt: Pesten tárgyal Kossuthal, Topánfalván Avrammal — közben Kolozsvárt állapodik meg, a kormánybiztosság székhelyén, ahol legjobban ismerik a forradalom helyzetét Erdélyben, s hogy itt, még mielőtt Iancuhoz indulna, részletesen tájékoztatók és kapcsolatra lép mind a kormánybiztosság hivatalos tényszerűvel, mind pedig a város magyar és román forradalmi elemeivel. Még Pesten igyekezett fölvenni a kapcsolatot

a kolozsvári magyar hatóságokkal az angol származású Paget János kolozsvári arisztokrata révén, aki egyike volt a magyar kormány és a kolozsvári Gubernium befolyásos embereinek. Nicolae Bălcescu kereste és megtalálta az alkalmat rá, hogy 1849. június 18-án Pagettel — akit *Havasalföldi uti benyomásaim (1835—1848)* című könyvéből ismert — megvitassa a román-magyar megbékélés kérdését és erre vonatkozó tervét. Paget János arisztokrata konzervatív nézetei azonban kiábrándították Bălcescut, aki június 25-én ezt írta Ion Ghicának: „Az erdélyi magyar arisztokraták határozottan elutasító magatartást tanúsítanak különösen a 7. és a 70. szakaszt illetően. (A békejavaslat pontjairól van szó.) P.(aleologu) sok mindent elmondhatna az ökölmekkel folytatott tárgyalásaimról.“ Paget János Bathányi révén ismerte a román forradalmi küldöttség törekvéseit, és konzervatív elveihez ragaszkodva, de hathatos erőfeszítéseket tett, hogy mind magyar, mind román részről kiküszöbölődjenek a „szélsőséges“ nézetek a román követelések tekintetében. Amint Paget naplójegyzeteiből kiderül, többször is tárgyaltak ezekről a kérdésekről Bălcescuval, de nem sikerült megegyezésre jutniuk.

Bălcescu nem adta fel a reményt. További erőfeszítéseket tett a román és magyar forradalmárok közötti egyezség létrehozása érdekében. Tárgyalásokat folytatott erről a kérdéssel Pesten Eftimie Murguval és Pop Sigismunddal, meg a magyar képviselőház más erdélyi román képviselőjével is. Június végén (valószínűleg az utolsó két napon) két fiatalembert indít Iancuhoz azzal a tanáccsal, hogy igyekezzenek semleges maradni a magyar és a cári csapatok közötti harcokban.

1849. július elején ismét kihallgatást kér Kossuthtól, ez azonban nem fogadja, hanem Bathányóhoz utasítja. Nicolae Bălcescuak határozott szándéka, hogy Iancuhoz utazik, mert úgy látja, „nem képes visszatartani és megmenteni azokat, akik önszántukból el akarják veszej-

teni magukat“. 1849. július másodikán este írott levelében — amikor a magyar kormány ismét elhagyni készült Pestet — azt írta Ion Ghicának, elhatározta, hogy a Nyugati Kárpátokban felkeresi Avram Iancut. Időközben, úgy látszik, a Bălcescu által Avramhoz küldött két fiatalembernek sikerült teljesíteniük a rájuk bízottakat. Tény, hogy 1849. július 6-án Kossuth kezéhez kapja Avram Iancunak egy futár (valószínűleg Petrache Nenisor, a Bălcescu köréhez tartozó forradalmár, aki majd elkíséri őt a Nyugati Kárpátokba) útján küldött levelét, amelyben az erdélyi román nemzetiség elismeréséről van szó, amely esetben Iancu hajlandó teljes erejével a magyar forradalmat támogatni a közös ellenséggel szemben. Az erdélyi román forradalmároknak ez az ösztöne, nyílt és határozott levele gondolkodóba ejti Kossuthot. Nem tudja, mit válaszoljon Iancunak. Magához kéri Bălcescut, az egyetlen embert, aki ebben a kérdésben tanácsot szolgálhat. Íme, mit jegyez föl Bălcescu 1849. július 6-án: „Ma Bathányánál jártam. Elmondta, hogy Kossuth levelet kapott Iancutól... Rögtön választ is neki abban a szellemben, ahogyan azt velem megtárgyalta.“ (Kiemelés tőlem — G. I. B.) Íme, néhány nem érdektelen adat erről a Bălcescu—Iancu—Kossuth-féle epizódról, amely mostanáig sem volt kellően tisztázva, és csak legutóbb került a történet-szekcsek figyelmébe: 1849. júliusában a Pesten megjelenő *Respublika* című újság közölt egy értekezést azzal a címmel: *Az oláhok tárgyalni akarnak*. Bizonyos hivatalos forrásokra hivatkozva, az újság tudtára adja az olvasóknak, hogy „Iancu, a hegyekben fellázadt románok vezére kompromisszumra akar jutni a kormánnyal. Ennyit közölhetünk egyelőre arról az Erdélyből érkezett értesülésről, amit a kormányzó (Kossuth) július 6-án kapott kézhez Ceglédre. Sem a békeajánlat oka, sem a feltételek nem ismeretesek.“

1849. július 8-án a magyar kormány Pestről Szegedre tette át székhelyét. A forradalom válságba jutott. Bălcescunak a román légio felállítására vonatkozó tervét egyik napról a másikra halogatják. Július 11-én Nicolae Bălcescu sürgetésére Szegedre érkezik Cezar Bolliac, Ion Deivos, Alecu Manu, G. I. Vernescu. Más-

nap, mint maga Bălcescu írja, „felszólítottam Bolliacot, hogy keresse fel Kossuthot. *Kioktatam, hogy mit mondjon neki*. (Kiemelés a szerzőtől — I. G. B.) Kossuth barátságosan fogadta és megígérte, hogy mindent teljesít...“ 1849. június 13-án Kossuth újból magához kéréte N. Bălcescut és Bolliacot, s azzal bízta meg az előbbit, keresse föl Iancut, hogy megbékéltesse a magyarokkal. „Ma Bolliackal Kossuthnál jártunk — jegyezte föl még aznap Bălcescu. — Előterjesztettem a feltételeinket, amiket elfogadott, úgyszintén a légio felállítására vonatkozó egyezmény tervét, amit szintén jóváhagyott, azzal a feltétellel, hogy egyelőre állítsunk föl egy zászlóaljot, amit aztán rövidesen légióvá egészítenék ki. Holnap újra fölkeresem, hogy véglegesítsük a megegyezést és indulhassunk Erdélybe, mind a légio ügyében, mind pedig azért, hogy megbékítsük a románokat.“

Július 14-én déli 2 órakor örömmel írja Bălcescu Szegedről Ghicának, hogy véglegesen megegyeztek Kossuthal, „hazánk meg lesz mentve“. S valóban, még aznap elkészült a román-magyar megbékélésről és a román légio felállításáról szóló megegyezés szövege, de azt Kossuth, Bălcescu és Bolliac csak 1849. július 16-án írják alá. Időközben Kossuth július 15-én más hivatalos iratokat ír alá, köztük Bălcescu kérésére egy Bozskó Dánielhez, a kolozsvárt székelő kormánybiztoshoz szóló levelet, valamint egy menlevelet az esetleg útjukba kerülő magyar katonai őrségek számára. Bălcescu megkapja a légio felállításához szükséges pénzüsszeget is, és így 1849. július 16-án délután a román forradalmár küldöttség útra készen áll. Küldöttségről beszélünk, mert valóban több, legkevesebb nyolc személyről volt szó. Kétségtelen tény, hogy július 17-én Bălcescuval és Bolliackal együtt indultak Szegedről Aradon keresztül Kolozsvár felé a következők: Ioan Deivos, Marcu Duiliu, Petrache Nenisor, Alecu Manu, G. I. Vernescu és mások. Ez a teljhatalommal felruházott diplomáciai küldöttség, a „Román Ország küldöttei“, ahogyan maga Kossuth nevezte, a magyar forradalmi kormány felhatalmazásával 1849. július 19-én érkezett meg Kolozsvárra. Arad—Nagyvárad felől jövet, Nicolae Bălcescu és társai a Biasini